Jacques Roisin. *“Dans la nuit la plus noire se cache l’humanité : Récits des Justes du Rwanda”*

Thierry De Win

Traducteur : Rita Roggen

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7960>

DOI : 10.4000/temoigner.7960

ISSN : 2506-6390

Cet article est une traduction de :

Jacques Roisin. *“Dans la nuit la plus noire se cache l’humanité récits des justes du Rwanda”* - URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7921> [fr]

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2018

Pagination : 115-117

ISBN : 978-2-930953-076

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Thierry De Win, « Jacques Roisin. *“Dans la nuit la plus noire se cache l’humanité : Récits des Justes du Rwanda”* », *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 127 | 2018, Online op 10 février 2022, geraadpleegd op 14 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/7960> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.7960>

Ce document a été généré automatiquement le 14 février 2022.

Tous droits réservés

Jacques Roisin. "*Dans la nuit la plus noire se cache l'humanité : Récits des Justes du Rwanda*"

Thierry De Win

Traduction : Rita Roggen

RÉFÉRENCE

Jacques Roisin. *Dans la nuit la plus noire se cache l'humanité : Récits des Justes du Rwanda*, Brussel, Les Impressions Nouvelles, 2017, 361 p.

- 1 De gruwel van een genocide levert stof tot nadenken over het kwade, de betekenis ervan en de draagwijdte. Het bestaan van de Rechtvaardigen, hun weerstand en moed, verwijst dan weer naar de aanwezigheid van het goede. Waarom bestaat het goede op aarde, hoe verklaart men dat er plots schitterende eilanden ontstaan, ook al is de wereld van de duisternis op een besmettelijke wijze alomtegenwoordig? Wat is de aard van deze kracht die erin slaagt zich te verzetten tegen de gemeenschappelijke waanzin van het extreme geweld? Dit soort onderzoek vereist dat naast de blinde logica van de massabewegingen ook unieke drama's aan bod komen. Elke moord blijft een individuele daad: iemand doodt iemand. Hetzelfde geldt voor een daad van weerstand: iemand redt iemand. Te midden van de moorddadige waanzin blijven onwrikbare waarden overeind. Zij zijn de stimulans om hulp te bieden en alle mogelijke risico's er op de koop toe bij te nemen.
- 2 Jacques Roisin ging meermaals naar Rwanda om er de getuigenissen van de Rechtvaardigen op te tekenen. Hij probeert daarbij de beweegredenen te begrijpen die deze moedige personen hebben gedreven om hun burens te helpen ontsnappen aan een gewisse en geprogrammeerde, gruwelijke dood. Sommigen werden als dusdanig erkend door Ibuka. Wat maakte de angst om zelf gedood te worden ondergeschikt aan een morele taak, zonder de minste aarzeling? Hoe slaagt iemand erin zijn integriteit intact

te houden, terwijl de meerderheid zich laat overmannen door een vernietigende ideologie? Zelfbeheersing bij de een en vervreemding, lafheid en geschipper bij de ander. Kortom: hoe houdt een mens zich staande, terwijl alles bezwijkt, terwijl er rondom hem alleen maar onheil heerst?

- 3 De zes verslagen die het eerste deel van het boek vormen ('Au cœur du sauvetage' [De kern van de redding]), hebben een veelzeggende titel. Ze gaan uit van de plaats of de basiswaarde die wordt voorgesteld als de drijvende kracht die de weerstand en de hulp in beweging bracht, die uitging van de Hutu en zich richtte tegen de gewelddaden die vanaf 7 april 1994 werden gepleegd tegen de Tutsi van Rwanda. De titels doen vermoeden dat de aansporing om goed te doen een landschap tekent waarin het moreel en de vastberadenheid het menselijke in de mens hoopvol laten heropleven. 'Sinds ik klein was haat ik de haat', bevestigt Zura Karuhimbi, de tovenares. Damas Gisimba, directeur van een weeshuis, komt in opstand tegen de wreedheid van 'de dood die op wandel was in Rwanda'. Imam Rachid Bagabo roept de overtuiging in dat 'de mensen allemaal gelijk zijn, allemaal werden geschapen door God en hetzelfde bloed bloeden', wat hem dwingt om zoveel mogelijk te helpen. Silas Mtamfuraigiraishyari, oud-militair van het FAR en aanhanger van de pinksterbeweging, neemt aanstoot aan de onaanvaardbare houding van zijn collega's, maar laat er zich niet door meeslepen en weigert de 'moordenaars' te volgen, die 'geen gekken waren (maar) eerder mensen die er de voorkeur aan gaven om hun geweten te negeren'. Edison Munyanshongore heeft dan weer deelgenomen aan de gewelddaden tegen de Tutsi in 1973, maar ging daarna het evangelie verkondigen. Hij geeft toe dat hij erin is geslaagd 'zijn slechte hart te veranderen', dankzij de kracht van de Heer. Het is zijn bekering die hem overtuigde om zich te onderwerpen aan de evidentie dat 'God zich niet bezighoudt met etnieën'. En tot slot voert de handelaar Ezéchiel Ndamage de strijd van zijn 'heuvel, gewijd door God', tegen de geweldplegingen van de Interahamwe, in naam van dezelfde religieuze en humanistische waarden.
- 4 In het tweede deel van het werk ('Les vrais héros sont silencieux' [Ware helden zwijgen]), stelt Jacques Roisin tegelijk een actuele en een historische analyse van de context voor. Daarmee behandelt hij de soms moeilijke receptie van zijn betoog in Europa en Rwanda, en de politieke en ideologische omstandigheden die een niet onaanzienlijk aantal mensen ertoe hebben gedreven om andere mensen te doden omwille van hun etnie. Het is inderdaad niet zo gemakkelijk om te horen en te aanvaarden dat de vijandigheid van de Hutu tegen de Tutsi niet eensgezind was en evenmin geografisch gelijkaardig: 'Het beeld dat de genocide is ontstaan uit een massale en directe opwelling bij het hele Hutu-volk dat ernaar streeft om de Tutsi-minderheid uit te roeien, zit nog steeds vastgeroest.' (160). Uitgaande van de werken van de Amerikaanse politicoloog Scott Strauss (*The Order of Genocide. Race, Power and War in Rwanda*), begint hij met aan te tonen dat 'in de eerste fasen van de genocide de weigering om daden van genocide te stellen en de reddingspogingen talrijk waren in het hele land, behalve in Kigali'. Bovendien zou de belangrijkste implantatie van de MRND in het noordwesten en in de streken in de buurt van Kigali daar kennelijk meer weerstand hebben opgeroepen dan in de gebieden in het zuiden. Alleen is het zo dat de oorlogssituatie tussen FAR en FPR (met de reputatie die ze hadden) en de terugtrekking van de internationale troepen een stimulans waren om door te gaan tot het bittere einde. De werken van sociologe Claudine Vidal (*Grands tueurs et petits tueurs, la question de l'obéissance dans le génocide des Rwandais tutsis*) bevestigen in zekere mate de aanstekelijkheid van het geweld, omwille van de druk die door de burgerlijke en

militaire autoriteiten en door het terreurregime wordt uitgeoefend op de Hutu-bevolking. Het regime dwong tot absolute gehoorzaamheid aan het schietbevel, de nieuwe orde, 'het bevel tot de genocide' dat de Tutsi demoniseert en de weerstand breekt. En alles wordt met luide stem verspreid door RTLMC.

- 5 Kan men aanvaarden dat enkel terreur en vrees voor represailles de omvang van het bloedbad kunnen uitleggen? Om de oorsprong en de wortels van het fanatisme te kunnen begrijpen, moeten we volgens Roisin kijken naar de geschiedenis van Rwanda. Dan volgt een synthese van de studies van Jean-Pierre Chrétien, Claudine Vida (eerdergenoemd), Jean-Paul Kimonyo en de auteur zelf met betrekking tot 'de historische bronnen van het fanatisme'. Volgens Jean-Pierre Chrétien is het duidelijk dat de etnische haat werd georkestreerd door de kolonisten. Zij manipuleerden de sociale verschillen tussen Tutsi, Hutu en Twa uit eigenbelang, maar ook door hun gebrekkige (talen)kennis en onhandige aanpak, en wilden gewoon niet aanvaarden dat een beschaving van Zwarten zo complex en geraffineerd kon zijn, en cultureel belangwekkend. Toch moet men vaststellen dat 'de omvang van de verspreiding van het fanatisme en de momenten waarop het oplaait, behoorlijk verschillen, afhankelijk van de onderzoeker' (180). Jean-Pierre Chrétien gaat ervan uit dat dit fanatisme vast verankerd zit in de hele bevolking, ook al was die daarom niet overtuigd van de noodzaak elkaar uit te roeien. Claudine Vidal spreekt dat tegen en ziet hoe het geworteld zit in de stedelijke agglomeraties (dankzij de invloed van de westerse cultuur en het onderwijs in de scholen), maar nauwelijks in de landbouwgebieden. Jean-Paul Kimoyio kan zonder twijfel iedereen verzoenen door te stellen dat er op het platteland wel degelijk fanatieke gezinnen te vinden waren. De economische crisis die tijdens de Tweede Republiek woedde en de activistische propaganda droegen ertoe bij dat de sociale en economische relaties die onder dat regime waren ontstaan, werden uitgehold en het fanatisme snel toenam.
- 6 Een combinatie van fanatisme, de druk van de overheid en de terreur mondden op die manier uit in de gekende dramatische gevolgen. Ze wekten de gruwelijkste en laakbaarste driften van de menselijke natuur op. Tegen deze min of meer onbedwingbare neigingen ontstonden verschillende vormen van verzet. Jacques Roisin ziet er vijf. Dit deel van het werk voegt aan de reeds genoemde reddingsacties van de Rechtvaardigen in feite belevenissen toe van een twintigtal andere personen. De wijze waarop hulp werd geboden, kan daarbij worden bepaald door de omstandigheden, de motieven en de middelen. Die types, meer bepaald de 'openlijke oppositieleden', de 'verzetssrijders', de 'redders' en de 'weigeraars' zijn geen van allen uitgesproken, maar verrijken de analyse en de inventarisering van de heilzame daden. Het belangrijkste is echter het temperament, het karakter, het profiel die hebben geleid tot deze heldendaden.
- 7 Daarna wordt er een tiental altruïstische karakteristieken beschreven. De bespiegelingen en de verwondering van Jacques Roisin onderstrepen 'de directheid van de beslissing tot handelen over te gaan', 'de beslistheid', 'de zelfbeheersing', 'de moed' in het aangezicht van 'het gevaar en de angst', de wil om niet enkel te redden, maar ook 'te zorgen binnen de zorg', de 'onbaatzuchtigheid' en de oprechte 'nederigheid' van de actoren toe te staan, die weigeren om hun daden als buitengewoon te bestempelen, het 'verantwoordelijkheidsbesef', dat hand in hand gaat met de 'onafhankelijkheid van het oordeel en de daden', de redders die vaak geen gehoor geven aan de bevelen, omdat de 'persoonlijke overtuiging' dus wint van het 'bevel tot de volkerenmoord', de

'emotionele schroom', die als vertrouwde culturele houding in Rwanda wordt voorgesteld. Maar evengoed heeft hij oog voor de onmogelijkheid om de juiste woorden te vinden om het onvoorstelbare te beschrijven (de emotie wordt in die zin gezien als een valstrik, 'je weent in je buik', zegt men) en tot slot de 'afwezigheid van woorden van haat', net als elk gevoel van wraak, de *conditio sine qua non* om ook maar te kunnen denken aan een toekomst voor Rwanda. In de eigenschappen die tijdens de getuigenissen werden gebundeld en gerangschikt, herkent Jacques Roisin een dubbele constante die tussen de regels gelezen wordt: 'de kracht van de menselijke overtuigingen (een ethische menselijkheid), die ligt in de moedige keuzes om ze toe te passen'. En het hoofdstuk eindigt met de 'gerechtvaardigde' woorden van Laurien Ntezimana die hier absoluut moeten worden herhaald: 'Ik maak een onderscheid tussen recht en gerechtigheid. Gerechtigheid is voor mij de rechtschapenheid. En rechtschapenheid betekent: zo zie ik het leven en ik probeer te leven naar de opvatting die ik heb over het leven. Voor mij is het leven samenleven. Voor mij is elk menselijk wezen heilig. Als ik zie dat iemand bezig is zijn leven op het spel te zetten, kan ik niet voorbijgaan, dan blijf ik.' (266-267)

- 8 Om het boek compleet te maken volgen er enkele 'beperkttere beschouwingen over de menswaardige toewijding', ze worden gemotiveerd aan de hand van een gewichtige vraag: Als sommigen effectief de keuze hadden om goed te handelen, 'was dan voor elke persoon op zich de keuze helemaal mogelijk?' (269) Elk menselijk wezen dat zich verdiept in zijn geschiedenis, met de verplichtingen en de mogelijkheden die hem worden geboden, beschikt natuurlijk niet altijd en om alle redenen die er te lezen vallen, over de middelen om weerstand te bieden aan de ergste logica, aan de sociale imitatie of aan de progressieve onderdrukking van de kritische geest. Het thema vrije wil en de verantwoordelijkheid die eruit voortvloeit, vormt de kern: het besef van wat 'juist' is, dat zwijgzame heldendom, volstaat als bevestiging en zorgt voor een 'roes van menselijkheid'!